

UMRIJETI KAO KRALJICA

Uredila i predgovor napisala Ljiljana Filipović

Enobarb: ...

**„Nju ne može naborati starost,
ni navika učinit dosadnom
neiscrpnu njenu raznovrsnost.
Ostale žene zasite apetit
koji pobuđuju, al' ona stvara
glad tamo gdje je najviše utažuje.
I stvari najopakije se kod nje
pristalim čine, te je svećenici
blagoslivlju i kad se vlada kao drolja.“¹**

Povijest priča da je Kleopatra mirisima natapala jedra svoga kraljevskog broda toliko da je Marko Antonije već na obali mogao osjetiti da mu se približava.

Shakespeare je dodijelio Antonijevoj pratitelju Enobarbu da potvrdi tu pripovijest o grimiznim jedrima:

**„...I tako puna mirisa da su ih
Lahori milovali od ljubavi pjani...
(...)
Čudan, nevidljiv miris s barke opaja
Ćutila svijeta s obližnjih obala.“²**

Kleopatra i Antonije su velika povijesna i ljubavna pripovijest. Upravo zbog toga, Shakespeareovo djelo posvećeno toj tragediji, kako ga naslovljuje, osobito je potresno. Sve u njemu odzvanja posebnom načinom prošlosti koja se uistinu odigrala: i ljubav i propast i izdaje i odabir samo-

ubojstava kao okončanja mogućeg nepodnošljivog dovršetka života.

Da, postojala je jedna kraljica neodoljive ljepote i dovrtljivosti. I jedan slavljeni vojskovođa. Kraljica je bila posljednja faraonka, te je tako i smatrana božanstvom. S njihovom samoizabranom smrću dovršen je i dotadašnji povijesni politički ustroj.

Za Thomasa S. Eliota *Antonije i Kleopatra* su Shakespeareov sigurno najveći umjetnički uspjeh.³ No ta je izjava kao i neki drugi njegovi stavovi navela na razmatranje Eliotove osobne primjene stajališta prema nacionalnom identitetu.⁴

Na palubi Pompejeve galije, kod Mizena, piju i zabavljaju se Oktavije Cezar, Antonije, Pompej, Lepid, Agripa, Mecena, Enobarb, Mena i drugi časnici. Bratimljenju nema kraja. Antonije je pristao na ženidbu sa sestrom Oktavija Cezara:

„...I premda ovdje/radi svog mira ženidbom se vežem,/na istoku mi slast i sreća leže.“⁵

Ta je scena na galiji za Eliota izvrstan primjer političke satire jer, kako zamjećuje, Shakespeare uživa u tome da ovozemaljsku moć svede na burlesku.

Nitko tu ne pati od prevelike odanosti, prijateljstva i iskrenosti, kao što ni političke spletke ne obiluju nježnošću. Mena zove na stranu Pompeja:

**„...Zemaljski Jupiter si, ako se usudiš;
što more plače il' što nebo gri
tvoje je, ako samo hoćeš.“**

Na Pompejev upit kako bi se takvo što moglo ostvariti, Mena hladnokrvno izlaže plan:

**„Tri suvlasnika svijeta, ovi ‚saveznici‘
Na tvom su brodu. Da prerežem sidro
I, kada otplovimo, prerežem im vrat,
Sve što stoji, tvoje je.“**

Bez lažne sablazni, Pompej pribrano obrazlaže promašaj takve dramaturgije:

**„Ah, to si morao
učiniti, a ne govorit' o tom.
Za mene je to podlost, za tebe bi bila
tek dobra služba. Moraš znati da se
ne ravna po probitku moja čast,
već moj probitak po njoj. Sad se kaj
što jezikom si tako djelo izdao,
Da si to obavio bez mog znanja,
Ja bih to poslize i odobrio,
al' sad osudiš moram.“⁶ ...**

Nije li cijeli Shakespeareov opus politička satira?

Kao što primjećuje, i ne samo Rick Bowers, u *Antoniju i Kleopatri*, igra ljubavi je politička igra, igra moći. Unutar takve igre, vladavina i ciljevi se izmjenjuju sa zbunjujućim poletom.⁷

Antonije i Kleopatra nije samo veliko literarno djelo zrelog stvaratelja, ta je povijesna pripovijest o strasnoj ljubavi, dvostrukom samoubojstvu i propasti jedne epohe fascinantna po sebi. Teško je improvizirati dijaloge prošlosti koji označavaju trenutak povijesnog obrata. Kao kada Kleopatra zavarava Oktavija Cezara da mu se priklanja kako bi dobila na vremenu za pripremu vlastite smrti.

Iako možda *Antonije i Kleopatra* kao djelo nisu mišljeni biti nastavkom *Julija Cezara*, te premda nisu literarno izravno povezani, Shakespeare je već tamo ocrtao lik Antonija i teško ga se mogao odreći kao nekoga koga ne poznaje. „U Rimu nema plemenitijega čovjeka od Antonija“, smatra puk u *Juliju Cezaru*.⁸ Poseban je i odnos između Cezara i Antonija koji kaže: „...čim Cezar kaže: 'To učinili'

Kleopatra i Antonije velika su povijesna i ljubavna pripovijest

– već se vrši.“⁹ No za Kasija je on „spletkar lukavi.“¹⁰

Ljubav prema Kleopatri podjarmljuje Antonijeju političku spretnost koja osobito dolazi do izražaja u epilogu Cezarova ubojstva kada drži jedan od najpoznatijih govora u Shakespeareovu cjelokupnom opusu: „Rimljani, prijatelji, sugrađani, čužel /Pokopat' dođoh Cezara, ne hvatiti ga./ Zlo što ga ljudi čine živi poslize njih, a dobro s kostima im često se zakopa;“ „...Moj prijatelj on bješe, pravedan i vjeran; al' Brut kaže da je viastoljubiv bio, a Brut je častan čovjek.“¹¹

Podsjeća ih odmjereno na njihovo licemjerje: „...Svi vi i ne bez razloga, ste ljubili ga jednom;“¹² Odlazeći s pozornice oprašta se i od Bruta: „Najplemenitiji je Rimljanin on bio / od svijlu. Svi su urotnici osim njega/ činili što su činili od jala prema / velikom Cezaru. On sam, s poštenom mišlju / na opće dobro svih, uz njih je pristao.“¹³

Malo se od takvog Antonija nalazi u *Antoniju i Kleopatri*. Njegovi ga pratioci ismijavaju. Pa će tako Filon:

**„...To vojničko srce
što je u žaru velikih bitaka
na grudnom oklopu mu kopče kidalo,
svake se stege sada odreklo
i postalo je nalik kakvom mijehu
i lepezi što hladi Jeđupkinu strast.“¹⁴**

Kleopatra je bila supruga čovjeka kojem su se divili, za koga je Antonije izjavio: „...Moje je srce tamo s Cezarom u ljesu, / I moram zastati dok ne vrati se k meni.“¹⁵ No slavljena ljubav, kao i strasna veza, zna posegnuti duboko u sjećanje kad se želi povrijediti. Ne dopušta Shakespeare da se pomisli kako je ljubav samo idila kojom vlada pristojnost. Udara preko Antonija kad on posumnja da se Kleopatra dodvorava Oktaviju Cezaru preko flerta sa slugom:

„Ti si već bila napola uvela
kad sam te upoznao! Zar sam
neuleknuti jastuk u Rimu ostavio
i odrekao se zakonita potomka
i to s draguljem među ženama,
da mi sramotu nanosi ovakva
što i na sluge gleda?“

Ni to mu nije dosta. Zna Shakespeareov vojskovođa Antonije ratovati:

(...)Tebe sam našao k'o zaloga, hladan,
na tanjuru mrtvoga Cezara;
ti si ostatak iza Gneja Pompeja ...¹⁶

Može li to žena ikada zaboraviti i oprostiti, pa čak i kad je riječ o ljubavi koja se stoljećima ne zaboravlja? Unatoč obratu kojim se Kleopatra s lakoćom oslobađa optužbi u toj ovisničkoj predanosti jedno drugom, taj se par sve vrijeme uzajamno špijunira i služi glasnica kao pijunima u šahovskoj ljubavnoj igri. Velika je njihova usamljenost.

Koliko se ljubav može suprotstaviti moći i nadvladati je? Kleopatra poželi proslaviti rođendan skromno, no to nije moguće – dakle, ona će, kako kaže, *biti Kleopatrom jer gospodar joj je Antonije*.¹⁷ Da su Kleopatra i Antonije nepripadni bilo kojoj istaknutoj kategoriji društva, bili bi tek podvrgnuti moći vladodržaca. Njihova vlastita moć vlada oboma.

Djelo *Tragedija Antonija i Kleopatre* ne slijedi samo povijesnu i ljubavnu priču nakon *Julija Cezara*, nastavak je to i pripovijesti o izdaji. Izdaji koja ruši moć. Cezar ima Bruta. Antonije Enobarba. Bliske prijatelje. Svatko u nekom sulu-dom činu samodestrukcije upravo bira i njeguje prijateljstvo sa svojim izdajicom. Često i ubojicom. Izdaja je u temelju prevrata. Nezaobilazna je to i mučna okosnica Shakespeareova pronicava uma, čijem pogledu se ne može sakriti – *kako vruć prijatelj se hladi. ... kad ljubav počne slabiti i venut, služi se usiljenom pažnjom*.¹⁸

Inherentnost izdajstva u gotovo svakom odnosu onemogućava izdajici da pomogne sebi. Da iskreno pristupi ono-

me koga mora izdati, da otvoreno razračuna sa samodestruktivnom situacijom. Karakter ga uvaljuje u beskrajno manipuliranje dok mu vlastita misao ne presudi. Osuđuje se na ulogu negativnog junaka, žrtve koja preokreće ne samo privatnosti, nego i povijest. Enobarbov je teret pre-golem:

„Najveća sam hulja na zemlji; najteže
samome meni pada što znam da sam.
O Antonije, majdane dobrote,
Kako bi platio tek bolju službu
Kad moju niskost kruniš zlatom.“¹⁹

Izdajica je upoznat s dodijeljenim mu zadatkom. Enobarb zna svoju uloga:

„Budi mi svjedok blaženi mjeseče.
kad odmetnici ostanu u povijesti
tek mrski spomen, nek' se znade da se
siroti Enobarb pred tobom pokajao.“²⁰

I njegova kao i Brutova smrt je samoizazvana. Želi da ga *svijet zapiše u knjige kao bjegunca, izdajicu svoga gospodara*.²¹ Shakespeareu su samoizabrane smrti omiljeno dramsko rješenje. Antonijev pratitelj Eros, da ne bi izvršio nalog dragog gospodara, svoga zapovjednika, svoga imperatora da ga ubije, probada se mačem te *tako izbjegava žalost zbog njegove smrti*.²²

Kleopatrina smrt nije samo izbjegavanje političke predaje i poniženja koje joj je namijenjeno. Njezino samoubojstvo je i ljubavna poruka, opraštanje s čovjekom koji umire zbog nje. Kojem se divi : *„...Sanjala sam da jednom bješe jedan Antonije. (...) U njegovoj darežljivosti nije / nikada bilo zime...(...) Užiti njegovu dupinu bijahu nalik...“*²³ Prati li koja nije mogućnost postojanja takve osobe, Shakespeare koji razumije Antonijeve zanose, odgovara preko Kleopatre jednim od najpoznatijih stihova posvećenih obožavanju: *„Ali ako ima,/ il' ikad bješe, takav, on je veći / od svakog sna: priroda nema građe / da se s maštom natječe u čudnim tvorbama, / ali ostvariti jednog Antonija / bilo bi pravo remek-djelo prirodno / što bi, u*

Djelo *Tragedija Antonija i Kleopatre* ne slijedi samo povijesnu i ljubavnu priču nakon *Julija Cezara*, nastavak je to i pripovijesti o izdaji

usporedbi s maštom, potpuno / njene zasjenilo sjene.“²⁴

Ako je Antonije i prokockao svoja životna postignuća, Shakespeare nije htio zatamiti svoje divljenje prema njemu. Kleopatrina neizmjerena tuga, te *kraljice svih kraljeva* kako ju je navodno zvao Antonije, ne sprječava je da pomno isplanira svoju smrt, smrt kraljice. Koja se sprema na ponovni susret s Markom Antonijem. To primjećuje i Oktavije Cezar: *„...ona / djeluje k'o da spava, k'o da hoće / uhvatiti nekog drugog Antonija / u snažnu mrežu svojih draži.“*²⁵

Povijest pokazuje da *fake news* nisu umotvorina masovnih medija. U strahu pred Antonijevom ljutnjom jer je napustila bitku, Kleopatra na nagovor pratilje šalje Antoniju poruku o svome samoubojstvu. Narcisoidna je i djetinjasta, želi da je Antonije voli. Ipak, odmah posumnja da je moguće da će on za njom u smrt. Ta laž vodi oprost, ali i ispunjenju Kleopatrina predviđanja: *„Ja ću te prestići, Kleopatra; plakat ću da mi oprostiš. Tako mora biti jer sada je svako oklijevanje muka.“*²⁶ Slijedi panegirik njihovoj ljubavi. No te je šekspirijanske privatne *fake news* prema različitim nagađanjima, navodno poslao Antoniju Oktavije Cezar znajući za njegovu slabost prema Kleopatri, želeći ga time navesti na predaju.

Taj mučni kraj dvoje odraslih na vrhuncu moći zavija u sjećanje samoubojstvo Julije i Romea. Dvoje djece koja nisu mogli izaći na kraj manipulacijama onih čija ih je ljubav, preobražena u moć posjedovanja života vlastite djece, gurnula u smrt. Slobodno odabrana smrt, rješenje dramsko i zbiljsko, ipak nije, upozorava Shakespeareov Hamlet koji u svojoj boli zna djelovati besosjećajno, sasvim siguran izbor mira i bijega:

Hamlet: *„...;Usnut, pa i snivat moždal
Da, to je smetnja sva. Jer snovi, što
U smrtnom tome snu nas mogu snaći,
Zemaljske kada muke stresemo,
Da – to je, što nam ruku ustavlja.
I to je razlog, što je nevolja
Dugovječna.“*²⁷

Je li postojala mogućnost da se ta povijesna pripovijest završi sretno? Odabir koji bi spasio Antonija i Kleopatru? Telefonski broj za pomoć u trenutku kad se sve u životu smrači? Koga su mogli nazvati oni koji su napisali neke od najljepših rečenica posvećene čudu života? Koje nisu uspjele održati Gillesa Deleuzea, Virginiju Woolf, Jeana Ameryja, Cezara Pavesea...

Mogu li uopće kraljica, boginja i slavni vojskovođa pokupiti svoju djecu i pobjeći od svih zauvijek? Nekamo, na neki od svojih otoka? Ili su to već iskoristili kada su se odlučili za svoju ljubav? Pobjegli u nju. A sad ih je dostigla vlastita moć? Isabelle Vignier primjećuje da su njih dvoje tragični junaci jer nema načina na koji bi ih se moglo usrećiti.²⁸

Lažna vijest vodi kraju. Dovršava sudbinu Egipta. S puno razumijevanja Shakespeare piše ovaj tekst slijedeći Plutarha.²⁹ Gotovo da su mu bliski taj odani strastveni vojskovođa Antonije i Kleopatra, ta velika vladarica, povijesna zavoditeljica. Ne samo da se zbližava s velikanima povijesti, vodi ljubav i sa smrću.

„...tad smrt je
k'o ljubavnički uštip, koji boli
al' poželjan je. Ti ležiš bez riječi?
Ovako odlazeć, ti kažeš svijetu
Da nije vrijedan ni oprostaja.“³⁰

Antonija ne zamjenjuje drugim. Nezamjenjive su njegova plemenitost i odanost. Ne može pristati na poniženje kojem bi mogla biti izložena. A ipak u toj velikoj povijesnoj i ljubavnoj pripovijesti Plutarh joj je nesklon, opisujući je kao prevrtljivicu, detaljno navodeći priče kako je zavodila Antonija. Unatoč tome što je smatrana, kako sam ističe,

Povijest pokazuje da *fake news* nisu umotvorina masovnih medija

ženom koja je moći i sjajem nadvisivala sve kraljeve svo-
ga doba osim Arsaka.³¹ „Dok se Kleopatra približavala,
čudesni su se mirisi od brojnih kadova rasprostirali po
obalama...“, zaneseno piše. „Naišavši na pripreme koje
se riječima ne daju opisati, najviše ga zapanji mnoštvo
svjetala. Pripovijeda se, naime, da su se spuštala odozgo
i sjala odasvud istovremeno u tolikom broju i takvim
međusobnim nagibima i položajima raspoređena i pore-
dana u obliku četverokuta i krugova da je malo prizora
bilo tako prekrasno i tako vrijedno da se vidi kao taj.“³²
Čarolija svjetla i mirisi krivi su za Antonijev obrat sudbi-
ne?³³ Za vladarski i ljubavni preokret? Za gubitke života?
Da, toliko je Kleopatra svojom izuzetnošću najlutila povi-
jest da ju je i Dante gurnuo u drugi krug pakla – za one,
što im grijeh puti gove i kojima su strasti razum splele - uz
Semiramis, Dido.... I Kleopatra bludom dušu izgubi.³⁴
Ali ostade Kraljicom.

Odabrani tekstovi Harolda Blooma i Joyce Carol Oates,
svaki iz svoje perspektive ističu kvalitetu i posebnost ovog
Shakespeareova djela koje nas osobitim intenzitetom
vraća u prošlost. Tema koja zaokuplja Joyce Carol Oates u
ogledu „Tragedija imaginacije“³⁵ jest *dramatični sukob*
s realnošću, razaranje lažnog privida koji vidi kao veliku
temu književnosti. Upravo u *Antoniju i Kleopatri* je, zaklju-
čuje, *porazena zbilja. I taj poraz prolazi bez tugovanja,*

- ¹ Shakespeare, W. (1987) *Antonije i Kleopatra*, Zagreb: Nakladni zavod MH, prijevod A. Šoljan, str. 51
- Shakespeare, W. (2008) *The Tragedy of Anthony and Cleopatra*, Oxford: University Press, str. 194
- Enobarbus: ... „Age cannot wither her, nor custom stale/Her Infinite variety; other women cloy/The appetites they feed, but she makes hungry/Where most she satisfies; for vilest things/Become themselves in her, that the holy priests/Bless her when she is riggish.“
- ² Ibid., str. 50
- Shakespeare, W. (2008) *The Tragedy of Anthony and Cleopatra*, op. cit. str. 192/193
- ³ T.S. Eliot, *The Sacred Wood*. 1921. “Hamlet and his Problems”, <https://www.bartleby.com>
- ⁴ John P. McCombe, “Cleopatra and Her Problems: T.S. Eliot and the Fetishization of Shakespeare’s Queen of the Nile”, *Journal of Modern Literature*, Vol.31, No 2 (Winter, 2008), str. 23-38
- ⁵ Shakespeare, W. (1987) *Antonije i Kleopatra*, op. cit. str. 54
- Shakespeare, W. (2008) *The Tragedy of Anthony and Cleopatra*, op. cit., str. 197
- ⁶ Shakespeare, W. (1987) *Antonije i Kleopatra*, op. cit. str. 71
- Shakespeare, W. (2008) *The Tragedy of Anthony and Cleopatra*, op. cit., str. 215
- ⁷ Rick Bowers “The Luck of Caesar”: Winning and Losing in *Antony and Cleopatra*, <https://www.enotes.com/topics/antony-and-cleopatra>, str. 14
- ⁸ W. Shakespeare (1981) *Julije Cezar*, Zagreb: Matica hrvatska, prijevod M. Maras, str. 94
- W. Shakespeare (1986) *Julius Caesar*, Oxford: Oxford University Press, str. 79.
- ⁹ Ibid., str 33/ engl. Ibid., str. 27
- ¹⁰ Ibid., str. 60 / engl. Ibid., 50 „a shrewd contriver“
- ¹¹ Ibid.,str. 93/engl. Ibid., str. 78
- ¹² Ibid., str. 94 /engl. Ibid., str. 78
- ¹³ Ibid., str. 143/ engl., Ibid., str. 116
- ¹⁴ Shakespeare, W. (1987) *Antonije i Kleopatra*, op. cit. str. 13
- Shakespeare, W. (2008) *The Tragedy of Anthony and Cleopatra*, op. cit., str. 147
- ¹⁵ W. Shakespeare (1981) *Julije Cezar*, op. cit. str. 94
- W. Shakespeare (1986) *Julius Caesar*, op. cit. str. 78
- ¹⁶ Shakespeare, W. (1987) *Antonije i Kleopatra*, op. cit. str. 111
- Shakespeare, W. (2008) *The Tragedy of Anthony and Cleopatra*, op. cit., str. 256
- ¹⁷ Ibid., str. 114/engl. Ibid., str. 260
- ¹⁸ W. Shakespeare (1981) *Julije Cezar*, op. cit. str. 107
- W. Shakespeare (1986) *Julius Caesar*, op. cit. str. 89
- ¹⁹ Shakespeare, W. (1987) *Antonije i Kleopatra*, op. cit. str. 126
- Shakespeare, W. (2008) *The Tragedy of Anthony and Cleopatra*, op. cit., str. 272

- ²⁰ Ibid., str 131/ ibid., engl. 276
- ²¹ Shakespeare, W. (1987) *Antonije i Kleopatra*, op. cit. str. 131
- Shakespeare, W. (2008) *The Tragedy of Anthony and Cleopatra*, op. cit., str. 276
- ²² Ibid., str 143/ engl., Ibid., str. 288
- ²³ Ibid., str. 158/ engl., Ibid., 307/308
- ²⁴ Ibid., str. 159/ engl., Ibid., 309
- ²⁵ Ibid., str. 170/ engl., Ibid., 324
- ²⁶ Ibid., str. 141/engl., Ibid., str
- ²⁷ Shakespeare, W. (1950), *Hamlet*, Zagreb: Matica hrvatska, str. 107, prijevod M. Bogdanić
- Shakespeare, W. (1994), *Hamlet*, London: Penguin Books, str. 81
- ²⁸ Isabelle Vignier, “Shakespeare The Tragic in *Antony and Cleopatra*”, <https://www.literature-study-online.com>
- ²⁹ Prevoditelj navedenog prijevoda *Antonije i Kleopatra* odlučuje se za Plutarhovu verziju prema kojoj netko donosi Kleopatri zmiju, a ne Luda /Clown kako je to odlučio Shakespeare. U prijevodu se radi o seljaku.
- Plutarh (1988) *Usporedni životopisi*, III, Zagreb: August Cesarec, str. 424, prijevod Z. Dukat
- Shakespeare, W. (1987) *Antonije i Kleopatra*, op. cit. str. 166
- Shakespeare, W. (2008) *The Tragedy of Anthony and Cleopatra*, op. cit., str. 318
- ³⁰ Ibid., str.168/ engl. Ibid., str. 320
- ³¹ Plutarh (1988) *Usporedni životopisi*, III, Zagreb: August Cesarec, str. 432, prijevod Z. Dukat
- ³² Plutarh (1988) *Usporedni životopisi*, III, Zagreb: August Cesarec, str. 394, prijevod Z. Dukat
- ³³ Ibid., str. 432
- ³⁴ Dante Alighieri (1960) *Pakao*, Zagreb: Matica hrvatska, str. 30, 31 (stih 37 & 61) prijevod M. Kombol,
- ³⁵ Joyce Carol Oates “The Tragedy of Imagination: Shakespeare’s ‘Antony and Cleopatra’, celestial timepiece: a joyce carol oates home page